

APRÓSZENTEKELÉS CSÍKKÁSZONBAN

A karácsonyi ünnepkör szerves részét alkotják az aprószentek napján élő szokások. December 28-án a székelyföldi legények virágokkal és szalagokkal feldíszített nyírfaágakkal vesszőzik meg a lányokat. Kászonszékben ennek az ünnepi szokásnak napjainkban is látványos, színjátékszerű formája él.

A kászoni aprószentek-napi vesszőzés

A vesszőzésben katonaság előtt álló legények és iskoláskorú fiúk csoportosan vesznek részt. Rendszerint 7–9–11 legény alkot egy-egy vesszőző serget, mely általában az egy évben született barátokból, osztálytársakból jön létre. Mindegyik csoport élén egy királynak nevezett legény áll, akit társai éppen rátermettsége, kivételes ügyessége, jó szervezői képességei miatt tisztelnek. A vesszőző csoport többi tagját katonának nevezik. A fiúk ezen a napon ünnepi viseletben járnak végig a falut, s meglátogatnak minden lányos házat. Ilyenkor lábukra fekete színű, kemény szárú csizmát húznak, fehér színű székely harisnyát, fehér inget, fekete mellényt és prémgalléros, rövid kabátot viselnek. Fejükre fekete báránybőrből készített kucsmát tesznek. A csoportot vezető király kiemelt szerepkörét fehér és piros szalag jelzi, amit vállain és mellén keresztben helyeznek el, majd csípőjénél csokorba kötnek.

A legényközösség tagjai az ünnep előtti hetekben a király házánál találkoznak, ahol előkészítik az ünnepi szokást, elosztják a tennivalókat, megbeszélik a csoport tagjainak a vonulási és felállási rendjét, megegyeznek az énekek és a mondókák sorrendjében, s néhány alkalommal el is próbálják a játékot. Karácsony előtt pár nappal csoportosan kimennek az erdőbe, s ott mindegyik legény levág magának egy-egy két méter hosszú nyírfaágat. Fontos szempont, hogy élő fáról származzon a vessző, melynek hegyén a kisebb ágakat össze is fonják. Az erdőbe italt visznek magukkal, amit tűz mellett közösen elfogyasztanak. Szürkületkor, énekszóval bevonulnak a faluba.

Karácsony harmadik napján a legények szülei előkészítik gyermekeik ünnepi viseletét. Az ünnep harmadik estéjén a fiúk korábban lefeksznek, mivel már éjfél táján a király házánál gyülekeznek. A nagyobb, 16–18 éves legények közvetlenül éjfél után énekszóval indulnak el, s rendre felkeresik a lányos házakat. A kisebbek, vagyis a 12–15 évesek csak a hajnali órákban, pirkadatkor indulnak vesszőzni. A fiatalabb házasemberek december 28-án közvetlenül az állatok reggeli ellátása után szintén meglátogatják a közelebb lakó menyecskéket, akiket egy-egy csípős fűzfavesszővel megsuhintanak párszor, miközben a következő versikét mondogatják:

Aprószentek, szent Dávid,
Éljen maga sokáig,
Nyócvanéves koráig,
S pénzben járjon bokáig!

A házas férfiakat pálinkával, süteménnyel (legtöbbször kaláccsal) kínálják meg. Ők nem járnak szervezett csoportokban. A fiatal legények által gyakorolt szokás jóval összetettebb. Amint említettük, rendszerint a csoportot vezető király házánál gyülekeznek, onnan pedig éjfél után dalolva indulnak, s mindig a legtávolabb lakó lány házáat keresik fel először.

A hajadonok családjai nagy izgalommal várják a legényeket. Az ünnep előtt gondosan kitakarítják a házat és az udvart, elsöprik a havat. Rendszerint kalácsot, süteményt készítenek, pálinkát mézelenek és színes szalagokat készítenek elő. A lányos családok az ünnep előtti estén korábban lepihennek, mivel éjfél előtt már talpon kell lenniük. A hajadonok ilyenkor legszebb ruhájukba öltöznek fel. Kászonban nagy szégyennek számít, ha a legények a leányt hálóingben ugrasztják ki az ágyból.

A vesszőzésben részt vevő legények kettős sorban, egymás után vonulnak az utcákon, a nyírfaágat pedig katonapuskához hasonlóan a vállukon tartják. A vessző felső, befont végére régebben virágot, örökzöld növényeket erősítettek, újabban pedig szaloncukrot, művirágot, szentképeket és karácsonyfáról származó díszeket kötnek rá. Az utcákon katonás rendben vonulnak a király pattogó vezényszavára. Rendszerint kötöttebb ritmusú katonas- és betyárdalokat énekelnek. A leányos porták előtt egy vallásos jellegű dalt kezdenek énekelni, s azzal vonulnak be az udvarra, ahol a ház előtti lépcsőköön megállva befejezik az éneket:

Midőn mindenek bírsággal hívatnak,
Augusztusnak könyvében szám szerint iratnak.

Pireneus küldeték Bethlem városába,
Hogy az egész tartományt venné egy summába.

Elindula József is a Szűz Máriával,
Istennek erejéből terhes mátkájával.

Bethlehembe, hogy juta fáradt állapotban,
Szállásról kérdezkedék, minden ember sóhajt.

Bethlehembe érkezvén nincs senki barátja,
Ki távolról meglátja, ajtaját bezárja.

Szállni kényszerítették egy rongyos pajtában,
Városon kívül egy helyt, barmok hajlékában.

Itt éjfélnek idején, mily nagy hallgatásban,
Midőn az ég és a föld fénylik egymagában.

Ott szülé meg szent fiát, váltságunknak díját,
Jászolyba helyezteté szerelmes magzatját.

Az ökör és a szomár táplálja meleggel,
Nem hagyják a kisedet meghalni hidegben.

Ó, kegyetlen tigrisek, Betlehem városa,
Hogy lehet tinálatok Jézusnak ily sorsa?

Jézus, Jézus, Mária, hogy ha méltóztattok,
Maradjatok minálunk, szívünkben szállástok.¹

Amikor a ház előtt felcsendül a legények éneke, bent lámpát gyújtanak és újabban az udvart megvilágító villanykörtét is felkapcsolják, így jelezvén, hogy szívesen fogadják a köszöntőket. Amikor az utolsó strófahez érnek, a lány megnyitja az ajtót és behívja a legényeket. A csapat tagjai (élükön a királlyal) belépnek a ház tiszta szobájába, ahol mindegyik legény katonás mozdulattal leveszi sapkáját. Függőlegesen tartják kezükkel a földre állított nyírfaágat. Rendszerint félkörben helyezkednek el az asztal körül. Amikor mindenki megtalálta a helyét, a király mondókával köszönti a háziakat:

Örvendetes egy nap Krisztus születése,
Amelyben Szent István életjét végezte,
Melyben Heródes sok szentjét ölette.
Így szólván és mondván: mi nem állunk semmiben,
Tü pedig, katonáim, álljatok rendjében.
Mária felkiált, ó hatalmas Isten, mindennek bírása,
ne engedd fiadat végtelen halálba!
Így menté meg Jézust, a kisedet báránykát,
Nem hagyá elveszni ártatlan báránykát.
Adjunk hálát a mi teremő urunknak,
Hogy Jézus született örök megváltónak.
Dicséret, dicsőség legyen az Istennek,
Békesség a földön a jó embereknek.
Jézus születését az angyalok hirdették,
Szegény pásztoroknak ők ezt megjelenték.
Jézus születése után következett egy szomorú nagy nap,
Melyben apák, anyák szívből bánkódtanak,
Hogy kisedet gyermeküket mind kardra hányatták,
Száznegyvennégyezer szent életét magukból kiolták.
Aprószentekesek is elindulának száznegyvennégyezeren,
Mi is elindultunk azoknak emlékére,
De csak ennyien értünk most ide.
Nem mint Heródes, lándzsákkal s fegyverekkel,

¹ A Székelyföldön és Mezőségeken is elterjedt kántáló éneket Kászonszabonban a vesszözéskor dalolják. Ezt a változatot 1990. december 28-án rögzítettük.

Hanem szép hajlandós vesszőkkel,
Meghajtjuk vesszőnket, végezzük versünket.¹

Egy másik változat így hangzik:

Dicsértessék az Úrjézus Krisztus!
Nincsen olyan szent nap, mint karácsony napja,
Melyben Jézus Krisztus példáját mutatja.
Szent István, első evangélista,
Szent János, második prédikátora
negyedik napján szomorán megvirradt,
Mert Heródes király oly nagy haraggal,
Hogy a három szent király néki hírt nem ada,
Mondá a szolgálknak: azonnal induljunk,
És az ártatlanságból háborút indítsunk!
El es indulának,
S száznegyvennégyezer aprószenteket elvága.
Erre az istennek ereje a földre leszálla,
S Heródes királynak kardja megállta.
Mondá a szolgálknak: térjünk el hát vissza,
Mert látom az új királynak itt a halála.
Mi is elindulánk ennek emlékére,
De nem bottal, doronggal,
Hanem szép hajlandós vesszőkkel.
Így szól a mi versünk ékes köszöntése,
Azt hirdeti, hogy ma a szentek ünnepe.²

Egy harmadik legénycsoport így köszöntötte a háziakat:

Adjunk hálát a mi teremő Urunknak,
Hogy a szent Jézus születék kegyes megváltónknak.
Dicséret, dicsőség legyen az Istennek,
Békesség a földön a jó embereknek!
Jézus születésit angyalok hirdették,
Szegény pásztoroknak ők azt megjelenték.
Jézus születése után következett egy szomorú nagy nap,
Mert apák, anyák bánkódtak,
Hogy kisdéd gyermekeket mind kardra hányatták,
Száznegyvenezer szent életét magukból kiolták.
Szent István követé Jézus születését,
Önön vérével festé az ő szent személyét.
Azután pedig Szent János ünneplése vala,
Akit Jézus Krisztus legjobban ajánla.
Fejét mellére, áldott szent testére lehajtani hagyta.

1 Kászón, 1990. december 28. Elmondta István József, 16 éves.

2 Kászón, 1990. december 28. Egy 17 éves adatközlő verse.

Mi pedig ezeknek példáját kövessük,
Pálmaágakból vesszőköt szereztünk.
Mi azt szétosztanók, ha bébocsájtódnék,
Szépen megköszönnők s azzal tovább mennénk.
Szép piros hajnal jöve örömére,
Ragyogó napsugara süssön a keblére,
Házi családjukra, számos éveikre,
Boldogítsa Isten, az lesz szavam vége.
Ismét utoljára engedelmet kérünk,
Hogy e becses háznál itt mi megjelentünk.
Ezen tisztességet nem mi kezdtük,
S amint meg van írva, nem is mi végezzük.¹

A hosszú köszöntővers utolsó sorainak elhangzása idején a legények vesszőiket az asztal felé hajtják, s végül a király így fejezi be versét:

Nemes házigazda leánya álljon csak elénkbe,
Hogy a vesszőnk végét verjük a fenekére!²

Nemes házi leány és házi gazda álljon hát előnkbe,
Hogy versünknek végét rakjuk a fenekire!³

Kicsi mustármagot hoztunk, el szabad-e hinteni?
Kit a pad alá, kit az ágy alá, kit a lányok szoknyája alá.
Kérjük a lányt a kör közepére,
Hogy vesszőnk végét verjük a fenekére!⁴

Ha a házigazdaasszony nekünk megengedi,
Egy kis mustármagot hoztunk elhinteni.
Kit a pad alá, kit az ágy alá, kit a lányok szoknyája alá.⁵

A köszöntővers elhangzása után mindegyik legény megvesszőzi a leányt, miközben a király a következő verset mondja:

Aprószentek, Dávid, Dávid,
ez a vessző elszakadjon,
Éfiúleány megmaradjon!⁶

A legények vesszőzés közben a hajadonok testét csak éppen megérintgetik a nyírfaág végével, de a kevély, büszke, rátarti lányokat ilyenkor alaposan megvesszőzik, megbüntetik. A fájdalmat okozó suhintásokat jókedvűen, szótlanul kell eltűrnie, mivel a falubeli íratlan szabályok szerint nem tiltakozhat ellenük.

1 Kászón 1985. december 28. Elmonda Balázs Domokos, született 1957-ben.

2 Kászón, 1990. december 28. Saját videofelvétel.

3 Kászón, 1990. december 28. Saját videofelvétel.

4 Kászón 1983. december 28. Elmonda István József, 16 éves.

5 Kászón 1983. december 28. Elmonda Becze István, 6 éves.

6 Kászónban általánosan elterjedt mondóka.

A lány a vesszőzés után mindegyik legény vesszőjére két-két színes szalagot erősít, általában piros, fehér, zöld, kék és rózsaszín pántlikát ajándékoz a fiúknak. A szalagok színe hajdanán jelképes üzenetet tartalmazott. Kászonban még az 1990-es évek elején is emlékeztek arra, hogy a piros szalag mély szerelmi vonzódást fejezett ki.

A vesszőzés és a szalagkötözés után a legényeket a háziak helytel kínálják meg. A házigazda pálinkát, bort tölt az asztalon lévő poharakba, s azokkal kínálja meg a legényeket. Utána süteménnyel, kaláccsal nyomtatják le az italost. A köszöntő csoport tagjai egy háznál sem időznek sokat, miután megkínálták őket, rögtön fel is állnak. Indulás előtt a házigazda és lánya megköszöni a legényeknek, hogy megtisztelték családjukat. Ha időközben egy másik csoport is megérkezik a ház udvarára, akkor annak tagjai addig énekelnek a hajlék előtt, míg a bennlévők dalolva elhagyják a telket. A háziak tekintetükkel ilyenkor figyelmesebben követik a fiatalokat, mivel azok arra törekednek, hogy az apróbb tárgyakat elmozdítsák és kivigyék a házból vagy az udvarról. Régebben elcsent apróságokat a lány csak csókkal válthatta vissza. A kellemetlen helyzet megelőzésére az ünnep előtti napon a házban és az udvaron minden mozdítható, apróbb tárgyat gondosan elrejtenek a látogatók elől.

A kászoni emberek szemében nagy szégyennek, durva sértésnek számít, ha egy köszöntő csoportot nem fogadnak. Ilyenkor a kikoszorózott legények az utcakaput néhány száz méterrel odébb viszik, bedobják a patakba, a lányos ház ablaka alatt csúfos dalt (pl. Ezért a leányért nem adnék egy hagymát...) énekelnek. A legények köszöntését visszautasító és így megszegényített lányt senki sem kérte fel a szilveszter éjszakáján vagy a farsangi víg hetek alatt szervezett táncmulatságon. Az is megtörtént Kászonban, hogy a kiközösített hajadon haláláig pártában maradt.

A legények csoportjai a hajnali órákban a falu utcáin hangos énekszóval vonultak. Ha két vagy több legénysereg találkozott, akkor verseny kezdődött, hogy ki énekel hangosabban és szebben. Általában reggelig bejárták a falut (Feltízt és Altízt), s arra törekedtek, hogy minden szemrevaló leányt felköszöntsenek. Nyolc óra táján a legénycsoportok a római katolikus plébánia új épülete előtt gyülekeztek, s rendre bementek annak udvarára, ahol közvetlenül a parókia előtt felköszöntötték a plébánost is, hiszen neki es szoknyája van. A pap egy-egy pohár pálinkával köszönte meg a tiszteletadást.

Reggel kilenc órakor kezdődik a kicsi mise. A legények a parókia előtti térről a templomdombra a Kászon patakán átvezető hídon hangosan énekelve haladtak. Ilyenkor a Székely himnusz, Maros menti fenyves erdőt olyan csengő hangon dalolják, hogy az minél távolabb elhallatsszon. A legények csoportjai a templomba a király vezetésével lépnek be. Évente általában 7–15 legénycsapat szokott összeállni. A fiúk katonásan az oltár elé lépnek, ott a király jelére térdre hajlanak, majd egy újabb jelre (koppintásra) sarkon fordulnak és beülnek a padba. A lányok fenn, az orgona melletti karzaton foglalnak helyet, s onnan lesik titokban, hogy egy-egy legénynek a vesszőjén melyik színű szalagból van több példány. Kászonban nagy büszkeségnek számított, ha valamelyik legény vesszőjét ilyenkor piros színű szalagok díszítették. A reggeli misén a legények, a meglátogatott lányok és szüleik vesznek részt. Az utóbbiak

a szokásemény nézői. Figyelmük elsősorban a legények felé terelődik. A misét az aprószentekezők közkedvelt éneke – Elindula Szent József a Szűz Máriával ... – és a magyar himnusz zárja. A záróének után a legénycsoportok rendre újból az oltár elé járulnak, térdet hajtanak előtte, majd kivonulnak a templomból. Annak dombjáról vidám katonadalokat énekelve vonulnak a király házához. A csoportot vezető legény szüleinek is bemutatják énekeiket és köszöntő mondókáikat, majd jelképesen megvesszőzik a háziasszonyt is. A szülők asztalhoz ültetik az elfáradt legényeket, s pálinkával kínálják őket. Az asztalra ilyenkor laskaleves, disznósült krumplival és töltött káposzta kerül. Az ünnepi közös ebédet egy pohár bor elfogyasztásával fejezik be, majd kettesével összefogózva, énekelve térnek haza.

A vesszőzésben való részvétel nagy élményt jelent a fiúknak, különösen azoknak, akik első ízben vesznek részt az éjféltől reggelig tartó szokásban. Azt a legényt, aki józanul nem bírja ki az éjszakát, s az ital meg a fáradtság miatt hazamegy, szökött katonának csúfolják, s számíthat arra, hogy a legénytársadalom tagjai gúnyosan kinevetik, s a farsangi hónapok alatt bosszantani, ugratni fogják gyengesége miatt. Káoszban azt a legényt is megvetik, aki sokat iszik és részegen lődörög ilyenkor az utcán. Általában gyenge legényeknek nevezik őket, s állandó ugratásban lesz részük.

A vesszőzés liturgiátörténeti vonatkozásai

Az aprószentekezés liturgiátörténeti vonatkozásait Radó Polikárp tárta fel. Valószínűnek tartotta, hogy a vesszőzés ősrégi európai, pogány eredetű, termékenységváró elem, amit később a római katolikus egyház beépített liturgiájába, s megváltoztatta eredeti funkcióját, jelentését. A XIV. századi iratokban szentelményként találkozunk vele. A Jászó premontrei prépostság egyik breviáriumban található agendában arról értesülünk, hogy aprószentek napján, közvetlenül a zsolozsma után, a plébános megvesszőzte híveit a templomban. A magyar középkor idején még emlékezhetek a szokáselem pogány eredetére. Mikor a katolikus liturgia keretében a hívek alázatosan meghajoltak, a papok abból a célból verték meg őket, hogy a vesszők segítségével megtisztítsák mindenféle ártalomtól. Úgy vélték, hogy ahogy a föld mélyéből kisarjadó vesszők megtisztítják a vizeket, úgy „a vesszőtől távol menekül az ördögnek minden mesterkedése.”¹

Egy szintén XV. századi breviárium, mely fráter Thomas, premontrei szerzetes számára készült a Duna melletti Csutrán, ugyanazt a szokásformát írja le. Temesvári Pelbárt az 1489-ben írt *Sermones pomerri* című beszédében említette meg az aprószentekezés (korbácsolás) szokását. A XVI. század elején (pl. 1511-ben, 1528-ban és 1561-ben) készült misekönyvek a vesszőzéshez kapcsolódó verses mondókákat is tartalmazzák. Egy 1528-ból származó leírás tartalmazza a szokás eredetét magyarázó mondókát is, ami rögtön az áldás után következett: *Hic Judem assignantur populi. Erodos Iratus occidit multos pueros in bethlem Jude in civitate dauid, dauid, dauid. Et*

¹ Radó 1943. 258–259.

sic Assignantur. Radó Polikárp is valószínűnek tartotta, hogy a papok vagy a szerzetesek éppen a három ízben megismételt Dávid szó alatt vesszőzhették meg a híveiket.¹

A reformáció hatására ezt a pogány eredetűnek tartott elemet kidobták a templomi liturgia rendszeréből, s e radikális reform hatására a vesszőzés a populáris kultúrában folytatta életét. Az 1591-es csetneki evangélikus zsinat határozottan tiltotta a pásztorok aprószentek napi vesszőhordását.²

Bod Péter a vesszőzésről gyermekekkel kapcsolatos szokásként számolt be: „Ezen a napon a gyermeketskéket jó reggel vesszővel megütögetik az Atyák vagy mások annak emlékezetére, hogy gyermekek szenvedtek a Krisztusért, s ezeknek is szenvedni kell a világi életben.”³

Apor Péter a Metamorphosis Transilvaniae című művében legények által gyakorolt népszokásként írja le. A húsvéti locsoláshoz „hasnlóképpen aprószentek napján vesszővel úgy jártak az leányokkal, úgy vesszőzték egymást.”⁴

A protestantizmust megelőző századokban (XIV–XV.) az írott források azt jelzik, hogy a római katolikus ünnepi liturgia részét képezte a hívek megvesszőzése. Korabeli jelentése szervesen kapcsolódott a római katolikus egyház alaptételéhez: az ember elsősorban csak a szenvedés útján tisztulhat meg. A szokáselem középkori funkciója (gonoszűzés, megtisztulás) korábbi korszakok mágikus világnézetéhez kapcsolódott. Éppen ezért a jelentéséért a reformátorok a XVI. század idején végleg kitiltották a templomi szertartásrendből. A szokáselem a radikális egyházi rendeletek bevezetése után sem tűnt el a magyar faluközösségek ünnepi életéből, mivel a XVII. század végéről származó írott források a populáris kultúrában népszokásként való továbbélését dokumentálják.

A vesszőzés népszokásainkban

A vesszőzés leginkább december 28-hoz, aprószentek napjához, a téli napfordulóhoz kapcsolódik. Egészen a XX. század elejéig Erdélyben a nagyobb legények jártak vesszőzni a leányos házakhoz, de a tréfásabb kedvű, fiatalabb férfiak is meglátogatták a szomszédságukban lakó asszonyokat és leányokat. Az erdélyi magyar falvakban a vesszőzés elsősorban a kisgyermekes szokásaiban maradt fenn. Aprószentek napján már korán reggel házról házra jártak, elsősorban a rokonokat, keresztszülőket és a szomszédokat köszöntötték. Rendszerint egyenes, hajlékony nyírfavesszővel ritmikus megérintgették a háziakat verses mondóka kíséretében. Újabban Székelyföldön a magyar ajkú cigány gyermekek éltetik ezt az ünnepi szokást. Erdélyben a szokásnak van egy másik változata, melynek keretében a szülők mustármagért küldik gyermekeiket a szomszédokhoz, rokonokhoz vagy keresztszülőkhöz, akik vesszővel vagy seprűvel tréfásan megverik a lurkókat.

1 Radó 1943. 258–259.; Székely 1997. 127–128.

2 Dömötör 1979. 163.

3 Dömötör 1979. 163.

4 Apor 1978. 75.

A székelyföldi falvakban a XX. század első felében a gyermekek délelőtt, a legények pedig délután jártak vesszőzni. Csíkszentdomokoson a következő verssel köszöntek be a lányos házakhoz:

Örvendetes nagy nap Krisztus születése,
Melyben Szent István életét végezte,
Szent János pedig példáját követte,
És ezennel Heródes sok szentet megölete.
Mi is elindulánk Heródes nyomdokán, példáját követni,
De nem fegyverekkel, hanem hajlandós vesszőkkel,
És hogy a hívek ezen esztendőnek végét érven példát vehessenek,
Hogy miképpen haltak meg azok a szentek, akik üldöztettek:
Száznegyvennégyezer ártatlan, akik megölettek.
Kívánjuk szívünkéből, az ártatlan Jézus legyen pártfogótok,
A világból kimúlván feltámadjatok!
És mennyei Atyánk jobbján álljatok!
Szabad-e verekedni?

Vesszőzés közben mondogatták: Aprószentek Dávid, Dávid, friss jó egészséggel töltsé az ősztendőt, az újat érje örömmel, egészséggel, bő áldással! Ajnádon a bevezető után így érezték be: Gazduram, egy kis tormát hoztunk, szabad-e elosztani? Csíki falvakban nagyon sokszor az ott élő Dávidok neveit is beleszózták a mondókába: pl. Csató Dávid, Keresztes Dávid, Gere Dávid, Búzás Dávid stb.¹ A betoldásokkal azt eredményezték, hogy a célszemélyt hosszabb ideig vesszőzhették. Csíkgöröcsfalván a szokásos beköszöntő után a következő kérdést intézték: pl. Disznófejhez tormát hoztunk, s ha a gazda megengedi, elosztogatjuk. A gazdát pedig a következő verssel vesszőzték meg: Aprószentek, szent Dávid, éljen az úr sokáig, járjon pénzben bokáig, fehér ingben s gatyában s horgas szárú csizmában! A többi családtagot így köszöntötték:

Aprószentek Dávid, Dávid, hegyen lakik, korcsolyázik,
Elromlott a korcsolyája, hazaviszi megcsinálja!
Fúrja, faragja s mégis faragatlan hagyja!²

Az aprószentekelés napjainkig fennmaradt a Gyergyói-medence falvaiban is. Például Gyergyószárhegyen december 27-én a gyermekek és a legények sárgafűz ágaiból korbácsot fonnak. December 28-án kora reggel elindulnak az óvodás korú majd a kisiskolás fiúk megvesszőzni a lányokat, rokonokat, szomszédokat. Rendszerint kisebb csoportokban, négyen-ötön járnak aprószentekelni. Amikor belépnek egy házba, a következőképpen köszöntik a családot:

Azt hallottam disznót öltek,
Vérest, májast jól töltöttek.
Hoztam egy kicsi tormát,

1 Az adatok Csíkszentlélekről származnak.

2 Székely 1997. 127–128.

El szabad-e osztogatni?¹

Ha a házigazda vagy a lány igennel válaszol, akkor a látogatók megvesszőzik a jelenlévőket, miközben a következő verset mondják:

Aprószentek, Dávid, Dávid,
Kint a jégen korcsolyázik,
Eltörött a korcsolyája,
Nincsen, aki megcsinálja.
Fúrja, faragja, mégis faragatlan hagyja,
Hogy az újesztendőben
Meg ne varasodjék,
Friss és jó egészségben viselje magát.²

A felköszöntött lány szalagot köt a vesszőre, majd süteménnyel kínálja meg az aprószentekelőket. Kisebbeknek aprópénzt is szoktak ajándékozni. Az iskoláskorú fiúk csak délig járnak. A nagyobb legények sötétedés után indulnak vesszőzni. Rendszerint egy hosszabb verssel köszöntik a lányos ház lakóit:

Ezen becses házhoz, hogy mi idejöttünk,
Bocsánatot kérünk, amíg itten késünk,
Mert mi sértésre senkinek nem leszünk,
Adjunk hálát tehát Teremtő Urunknak,
Hogy Krisztus született, a mi Megváltónknak,
Születését angyalok hirdették,
Szegény pásztoroknak be is jelentették,
Dávid házánál mindezt énekelték:
Dicsőség, dicséret, békesség és áldás ezen becses háznál,
Szent János nap után következik ez a nap,
Amelyben a Szentírás ily szomorúan szól:
Apák és anyák szívükből bánkódtak
Szegény gyermekeikért,
Kiket Heródes király megöletett,
Negyven ezren voltak,
Mi is ennek példáját követve,
Vesszőből palmaágot kötöttünk,
Ha megengedik – elosztogatjuk.³

A kérdésre, természetesen, a lány megengedi a vesszőzést, majd szalagot köt a vesszőkre, végül pedig itallal és süteménnyel kínálja meg a legényeket.

Oroszhegyen a kisebb fiúgyermekek a reggeli mise után indulnak vesszőzni. Rendszerint sztanióllal gondosan bevont, szaloncukorral feldíszített mogyorófa bottal járnak köszönteni:

Megnyílt bimbója Áron vesszőjének,

1 Mirk 1996

2 Mirk 1996

3 Mirk 1996

Éppen ma született, kit vártak a népek.
Mi is elindultunk a Heródes útján,
De nem fegyverekkel, hanem termő ágakkal,
Dicséret, dicsőség legyen az Atyának,
Ki vállára vette terhét a világnak.

A köszöntő vers után mindenkit megvesszőznek:

Aprószentek, szent Dávid,
Éljen maga sokáig,
Száz esztendő koráig,
Pénzben járjon bokáig.

A kisebb gyermekeket süteménnyel és pénzzel ajándékozzák meg. Oroszfaluban a nagyobb fiúk és legények sötétedés után indulnak vesszőzni. Ha egy lány kapuját nem találják nyitva, azt kiemelik a sarkából és elszállítják messzire. Másnap a szomszédok nevetése kíséri a kapu helyreállítását. A legények rendszerint éjfél után két-három óráig járnak vesszőzni a következő tréfásabb verssel:

Kicsi voltam, megnöttem,
S a versöt elfelejttem.

Aprószentek napján vigyorog az ég is,
Adjanak egy pohár bort, vigyorogjak én is.

Kicsi hutyormagot hoztam,
El szabad-e hinteni?
Még a jég hátán es kikel!¹

Kápolnáson, december 27-én éjfélig, a nagyobb legények táncmulatságot szerveztek. Utána elindultak csoportosan a lányos házakhoz aprószentekelni. A nagyobb legények hajnalig jártak vesszőzni. A kisgyermek és iskolások csak a reggeli mise után indulhattak. Ebben a faluban egy olyan fonott fenyőággal jártak köszönteni, melynek a végére piros szalagból csokrot kötöttek. Vesszőzés közben a következő verset mondogatták:

Aprószentek, Szent Dávid,
Éljen maga sokáig,
Gyócs ingbe, gagyába,
Fehérszárú csizmába!²

Alsósófalván tíz-tizenkét éves gyermekek jártak piros szalaggal feldíszített nyírfavesszőkkel köszönteni. Vesszőzés közben a következő verset mondogatták ritmikusan:

Aprószentek Dávid, Dávid,
Váljon egészségire.

1 Mirk 1996

2 Mirk 1996

Az így felköszöntött háziak kaláccsal és aprópénzzel ajándékozták meg a kisgyermeket.¹

Korondon az iskoláskorú fiúgyermek csoportosan jártak a korosztályukhoz tartozó lányos házakhoz, ahol nemcsak a hajadonokat, hanem a felnőtteket is megvesszőzték, miközben a következő általánosan használt mondókát hadarták el:

Aprószentek, szent Dávid,
Dombon lakik, korcsójázik,
Eltörött a korcsiája,
Fici Laji megcsinálja,
Fúrja, faragja,
Mégis faragatlan hagyja.

A korondi köszöntők rendszerint pénzt, édességet, almát és kalácsot kaptak.²

A háromszéki Zabolán kisgyermek és legények jártak aprószentekelni. A meglátogatott házakban miközben megvesszőzték a leányokat, asszonyokat és a férfiakat, a következő mondókát rebesgették:

Aprószentek, szent Dávid,
Isten éltesse sokáig!
A rokoja szakadjon,
S a leán maradjon!³

Az utóbbi években a zabolai magyar ajkú cigánygyermek a következő általánosan elterjedt verssel köszöntik a felkeresett háziakat:

Aprószentek Dávid, Dávid,
Künn a jégen korcsolyázik,
Ha eltörik korcsolyája,
Van bicskája, megcsinálja,
Fúrja, faragja,
Mégis faragatlan hagyja.

Köszöntésükért pénzt, süteményt és édességet kapnak. Az utóbbi évtizedekben a szokást elsősorban adománykérő funkciója élte.⁴

Kalotaszegi falvakban aprószentek éjszakáját a legények is a fonóházakban töltötték. Mérán már hajnalban elindultak a lányos házak felé, ahol mogyorófa pálcával megsuhintották a hajadonokat. Szucságon a legények zenészek társaságában indultak el a fonóháztól, s a konfirmált lányokat nyírfaágakkal vesszőzték meg. Inatelkén a különböző fonóházakba járó fiatalok egymást kölcsönösen meglátogatták zene és énekszó kíséretében. A felkeresett fonóházban rendre mindegyik leányt majd legényt a zenész elé vezették, akitől megkérdezték, hány ütést mérjenek rá.⁵

1 Barabás 1998. 136–137.

2 Barabás 1998. 137.

3 Makkai–Nagy 1939. 54.

4 Saját gyűjtés. Zabola 1978.

5 Vasas–Salamon 1986. 73–102.

Damoson december 26-án, tehát karácsony második napján került sor a legények felverésére. Az istentisztelet után a templom előtti téren a fiatalok táncolni kezdtek, majd feszült suttogás és összekacsintás után a legények rendre megragadták egymást, a kiszemeltet hirtelen lábainál fogva fölemelték, s egy mogyorófa vesszővel néhányat ráütöttek. Rendszerint megkérdezték tőle:

- Hol jártál az éjszaka?
- A lányoknál.
- Mit csináltál?
- Táncoltam, megöleltem...

Miközben folyt a legények felverése, a többi fiatal tovább folytatta a táncot. Damoson előbb a nagyobbakat, utánuk pedig a kisebb legényeket verték fel.¹

A december 28-án gyakorolt botolás a legényélet ünnepe napja volt Kalotaszentkirályon is. A Salamon Anikó által leírt ünnep elmosódott formában a legényavatás több jellegzetes motívumát is megőrizte. A kollektivizálást követő évtizedekben december 26-án került rá sor. Délelőtt csak a legények gyűltek össze a táncházban és megbüntették azt, aki a karácsonyi ünnep alatt megrészegedett, kötődött, verekedett vagy civódott. A bűnös ülepére általában 25–50 botütést mértek. Érdekes módon utoljára azokat is elpáholták, akik nem vétkeztek vagy tisztségviselők voltak. Ezáltal megőrizték és újra megerősítették a legénycsapat tagjai között működő mellérendelő viszonyt, belső egyensúlyt.²

Az aprószenteki vesszőzéshez kapcsolódó legényavatásnak látványos változatai maradtak fenn a magyar folklórterület nyugatibb pontjain (pl. Győr-Sopron megyében). Dunaremetén a legények csoportosan meglátogatták a lányos házakat, ahol mindenkit alaposan megkorbácsoltak. Utána a lányok színes szalagokat kötöttek a legények vesszőjére. A háziasszonyok megkínálták a köszöntőket, majd ajándékként ételt csomagoltak számukra. Amikor az egész falut bejárták, visszatértek a kocsmába, ahol elkészítették az adományként kapott élelmiszereket. A közös lakoma fénypontját az ifjabbak felavatása jelentette. A férfiak előbb hosszú moralizáló beszédeket tartottak a próbákra benevezetteknek, majd utána a keresztapák megragadták a fiúkat, és leöntötték őket egy-egy pohár borral. Az így megkeresztelt legények a legénytársadalom teljes értékű tagjaivá váltak. A zártkörű multság végén a keresztapák mindegyik legényt elkísérték egy-egy lányos házhoz, rendszerint éppen ahhoz a hajadonhoz, akihez vonzódott a felavatott. Ezzel a szertartásos látogatással a faluközösség előtt is szentesítették a beavatott új státusát.³

A fiatalok a hajdani Szolnok-Doboka megyében⁴ aprószentek napján közös táncmultságot szerveztek. A táncház földjére diót, almát, mogyorót öntöttek. Egy legény a gyümölcsért hajlongó személyeket bogra kötött kendővel vagy nadrágszíjjal alaposan elverte, miközben azt ismételte: Aprószentek, osztjuk a mustárt!⁵

1 Vasas–Salamon 1986. 80–81.

2 Salamon 1979. 23–25.; Vasas–Salamon 1986. 90–91.

3 Dömötör 1972. 24.

4 Például Almásmalomban és Magyardécsén.

5 Makkai–Nagy 1939. 174–177.

December 28-a jelentős legényünnepnek számított a barcasági magyar faluközösségekben is. Például Keresztváron a lányok megvesszőzését rendszerint legényavattással zárták.¹

A legények Barcaújfaluban a XX. század első felében rendre meglátogatták a leányos házakat, ahol hajlékony és csípős fűzfaágakkal megvesszőztek mindenkit egy jellegzetes mondóka kíséretében:

Friss légy,
Egészséges légy,
Beteg ne légy,
keléses ne légy!
ha vízé küldnek, boré menj,
Ha boré küldnek, vízé menj,
Utcára küldnek, kert alá menj,
Kert alá küldnek, utcára menj!²

Sóvidéki falvakban a gyermekek aprószentek napján azzal nyitottak be a rokonokhoz, szomszédokhoz, hogy adjanak nekik egy kis mustármagot. A felnőttek kivették a vesszőt a gyermek kezéből, és tréfásan megverték a hátsóját. Miközben megvesszőztek a gyermekeket, a következő verset mondták el:

Aprószentek Dávid, Dávid,
A sík dombon korcsójázik,
Eltörött a korcsijája,
Bíró Jóska megcsinálja.

A vesszőzés után kaláccsal és pénzzel ajándékozták meg a kisfiúkat.³

Székelyföldváron és Székelykocsárdon aprószentek napján a szülők saját gyermekeiket küldték át a szomszédokhoz mustármagért. A gyermekek kérésére így válaszoltak: Ott van az ágy alatt, fiam, bújj bé és vedd ki! Az ágy alá behajolt gyermekeket szalagokkal átkötött nyírfa seprűvel verték meg. Utána rendszerint almával, dióval ajándékozták meg a lurkókat. Marosszéken és Mezőségen aprószentek napján hasonló szokásformák éltek.⁴

A vesszőzés Fejér megyében (Dunántúl) húsvét hétfőjén élt. A legények egy sibának nevezett vesszőkorbáccsal csapkodták meg a lányokat. Tordason a következő verset mondták ilyenkor:

Keléses ne légy,
Bolhás ne légy,
Eszteendőre még frissebb légy!

A vesszőzés után a lányok a sibára színes szalagokat kötöttek, majd borral kínálták meg a köszöntőket. A magyar nyelvterület északi részén, a magyar-szlovák érintke-

1 Seres 1984. 360.

2 Seres 1984. 362–363.

3 Barabás 1998. 138.

4 Makkai-Nagy 1939. 20., 108–124.

zési területen húsvétkor a suprikálásnak nevezett szokás keretében lányok korbácsol-
ták meg a locsoló legényeket.¹

A vesszőzés szerves részét képezte a pásztorkalendáriumnak is. A magyar folk-
lórterületen a pásztorok Márton napján (november 11-én) kapták meg éves járandó-
ságukat. A Vas megyei Vépén az ünnep előestéjén a kanászok sorra járták a házakat,
ahol köszöntőikkel jó egészséget és termést kívántak a gazdáknak. Folklorterületünk
észak-nyugati pontjain a pásztorok a Márton vesszejének nevezett nyírfaággal látó-
gatták meg a házakat. Ilyenkor házról házra jártak, s vesszőket vittek magukkal.
Köszöntő rigmusaikkal jó egészséget, termékenységet kívántak a meglátogatott gaz-
dáknak. Nógrád megyében a pásztorok december 24-én járták a házakat vesszőkkel,
amelyekből a felköszöntött háziasszonyok kötényükbe csavart kézzel kihúztak egy
szálat, s azzal megvesszőzték a pásztorokat, akik néhányszor felugráltak a magasba
egészség és termékenység előidézésére. Az ekkor használt vesszőket gondosan eltet-
ték és tavasszal Szent György napján (április 24-én) azokkal terelték ki nagyállataikat
első ízben a tavaszi legelőre.²

A vesszőzés előfordult a magyarság hiedelemcselekvéseiben is. A gazdák Szent
György napján elsősorban azért csapták meg élőággal a nagyállataikat, hogy azokat
a tavaszi legelőkön ne érje ártalom, s az emberfeletti erővel rendelkező lények ne
tudják a tehenek tejét „elvinni”. Erdélyben egészen a XX. század végéig fennmaradt
az a gyakorlat, hogy a tolvaj megbüntetésére tövises ággal megverték a tejet.³

A csodás erejű vessző előfordul a Három árva címet viselő klasszikus népballa-
dánkban is. A drámai történet szerint Szűz Mária megajándékozta a síró gyermekeket
egy-egy vesszővel, amellyel megcsapkodják a sírhantot. Vesszőzés közben az árvák
kapcsolatba léphettek, kommunikálhattak eltemetett édesanyjukkal, akinek elpana-
szolhatták sanyarú sorsukat:

Diófának három ága,
Diófának három ága,
Az alatt ül három árva,
Az alatt ül három árva.

Oda mene Szűz Mária:

– Hova mentek, három árva?
– Mü elmenyünk Moldovába,
Édesanyánk sírhalmára.

– Gyertek vissza, ne menjetek,
– Adok néktek három vesszőt,
– Csapkodjátok a temetőt,
– Csapkodjátok a temetőt.

1 Tátrai–Karácsony 1997. 104.

2 MNL I. 117–118., MNL III. 527.

3 MNL V. 542–543.; Dömötör 1981. 146.

– Kelj fel, kelj fel, édesanyám,
Mer elszakadt a gyászruhám.
– Kelnék, fiam, de nem tudok,
Met befogott földi muha.¹

A középkor idején elsősorban a szexuális értékrend ellen vétő deviáns nők büntetésére alkalmazták a vesszőzést. Habár II. József 1764-ben eltiltotta a testi fenytést, egészen az első világháborúig a falvak vezetői jogot formáltak a büntetés kiszabására, melynek végrehajtására rendszerint a nyilvános térben került sor. A vesszőzést legtöbbször vasárnap, a templom előtt hajtották végre, éppen ezért nemcsak az emberek nevelését, hanem a résztvevők szórakoztatását is szolgálta. Egészen a közelmúltig az erdélyi magyar faluközösségekben vesszőzéssel büntették (nevelték) a gyümölcslopás közben elfogott kiskorú gyermekeket is.²

A szokás struktúrája. A szokásban résztvevő személyek

Fiatallányok alkotják a kászoni szokás aktív szereplőinek csoportját, akik rendszerint páratlan számban szerveződnek egy-egy csoportba. Hajdanán fontos követelmény volt az aktív szereplők rituális tisztasága. A vesszőzők csoportjához csak a sorkatonaság és a házaseslet előtt álló, szexuális viszonyt még nem folytató fiúk tartozhattak. Nem tartjuk véletlennek, hogy csak legények vehettek részt a kászoni szokásban. Egy-egy naptári fordulóponton csak őket tartották alkalmasnak arra, hogy hatékonyan közvetítsenek a földi emberek és a transzcendens szféra között. Öltözetük napjainkban is régi előírásokat követ: a helybeli férfi székely viselet téli, ünnepi változata. Az egész szokásesemény alatt egy katonás, gerinces, vallásos székely fiatal legény képét igyekeznek reprezentálni. A különböző legénycsoportok között határozott rivalizálást lehet megfigyelni, de ezt a versengést a nemzedéki csoportok szintjén jelentkező hierarchia és sajátos viselkedési minták határozzák meg. A korcsoportok közötti különbségek elsősorban a templomi ülésrendben, a bevonulási és a távozási sorrendben nyilvánulnak meg. A vonulási, ülési és eltávozási rend összehangolt jellege kihangsúlyozza a csoportok közötti határokat, befelé pedig a legénycsoport belső kohézióját erősíti meg. A vesszőzés napjainkban is a kászoniak egyik legszínesebb naptári ünnepe. A lányos családok arra törekednek, hogy egy rendezett, tiszta, jólszituált família képét nyújtsák. A lányoktól, akik a szokásesemény célszemélyei, napjainkban már nem várják el, hogy székelyruhát öltsenek. Éppen ezért ők a legmodernebb, legfeltűnőbb ruhájukban várják a legényeket. Az egész szokás voltaképpen a kászoni fiatalokban rejlő szépségeket mutatja be, s napjainkban is az általuk képviselt pozitív értékek megerősítését sugallja. Aprószentek hajnalán a legények rendre meglátogatják a számba vehető lányos házakat, éppen ezért a szokásnak fontos szocializációs funkciója is van. Érdekes mozzanata a kászoni szokás-

1 Pozsony 1984. 88.

2 Tárkány Szücs 1981. 805.; Imreh 1983. 81–82., 113.

nak, hogy a plébános is fogadja a vesszőző csoportokat. Szerepe elsősorban az esemény legitimizálásában és szakrális jelentésének megerősítésében ragadható meg. A kászoni népszokás elsősorban közösségi érvényű tudást feltételez, ugyanakkor jól meghatározott szerepek segítségével kifejezi és megerősíti az egyén pontos helyét a lokális társadalomban.

A szokás szövegei

A kászoni rítus központi egységét alkotja a király által bemutatott mondóka. Szövege rendszerint két bibliai történetet elevenít fel: az első egységben a szentcsalád szálláskeresését mutatja be, a második rész pedig a Heródes által elrendelt gyermekgyilkosságról szól. Segítségükkel elsősorban a szokás vallásos indoklását fogalmazzák meg, másodsorban pedig az egész eseményt egy keresztény kulturális kontextusban integrálják. Az utcákon történő éneklés inkább a csoportok közötti vetélkedést fejezi ki, míg a templomban az aprószentek éneke, a székely és a magyar himnusz elsősorban etnikai szinten integrálja a résztvevőket.

A szokáseseemény tér- és időhasználata

Az aprószentek-napi vesszőzést minden évben december 28-án tartják. Marianne Mesnil a szokás időpontját nem tartja véletlennek. Az összehasonlító, etnológiai kutatások eredményei szerint, szerte Európában, a karácsony és vízkereszt közötti tizenkét nappól álló átmeneti időszakot olyan periódusnak vélik, mely alkalmas a jövő kifürkészésére, befolyásolására, de ugyanakkor ártalmas erők veszélyeztetik az embert, valamint a növény- és az állatvilágot. Az aprószentek napján gyakorolt vesszőzés ideiglenesen megszakítja ezt az átmeneti időszakot, a rítusban résztvevő legények az élőág segítségével „kaput nyitnak a jövő felé”, tehát rituális eszközökkel próbálják befolyásolni és céljaiknak megfelelően manipulálni az időt.¹

Kászomban aprószentek napján éjfél után reggelig gyakorolják a vesszőzést. Napjainkban is szigorúan betartják, hogy a legénycsoportok a király házához pontosan éjfélkor induljanak el a lányos házak felé. Egészen reggelig rendre meglátogatják a faluban élő lányokat. A szülők nagy gondot fordítanak arra, hogy az otthonuktól ideiglenesen távol lévő lányok hazaérkezzenek Kászomban, s a helyi előírásoknak megfelelően, felkészülve fogadják a legények köszöntését. Érdekes mozzanat, hogy a legények a meglátogatott család tisztaszobájában körbe állnak, s vesszőzéskor éppen a kör közepébe kéri a lányt, a térhasználattal is megerősítik a szokás mágikus funkcióját. Amikor kivilágosodik, a legények befejezik a vesszőzést. Míg a sötét napszakban a falu profán terében vonul a csapat, addig pirkadat után már a falu szakrális terében (parókia, templom) folytatódik az esemény. A templomi szertartás a szokás vallásos jellegét reprezentálja, s rituális eszközökkel legitimizálja annak egész eseménysorát, összes funkcióit. A templomban elénekelt székely és magyar

¹ Mesnil–Popova 1997. 272–274.

himnusz a szokás etnikai, nemzeti jelentéseit erősíti meg, de egyúttal előkészíti a profán jelentésmezőket is. A falu szakrális központjából mindegyik csoport a király családi házához tart. Összefoglalva a rítus tér- és időhasználatát, a szokáselemek a következő rendben szerveződnek:

éjféli (a legények csoportja elindul a király családi házából)	– profán tér
hajnal (vesszőzés a lányok családi hajlékában)	– profán tér
pirkadat (felvonulás a parókia elé, a plébános köszöntése)	– kvázi-szakrális tér
reggel (szentmise a római katolikus templomban)	– szakrális tér
dél (a legények zárt körben ebédelnek a király családi házában)	– profán tér

Az élőág erdélyi népszokásainkban

A kászoni szokás legfontosabb tárgyi kelléke, szimbóluma az élő nyírfáról közvetlenül az ünnep előtt levágott, majd virágokkal és szalagokkal feldíszített vessző, mely nem elszigetelt elem a magyar népszokásokban és hiedelemcselekvésekben.¹ A növényi szimbólumok előfordulnak az emberélet legjelentősebb fordulóján élő átmeneti rítusok és a naptári ünnepek rendszerében is.

Erdélyben a magyar és a román faluközösségekben hajdanán szoros kapcsolatot feltételeztek az ember és a zöld növények (pl. fák) között. Például Székelyföldön (saját gyűjtéseim szerint) a beteg, fogyatékos csecsemőt kivitték az erdőbe, és ott egy sudár fenyőfának ajánlották fel. Hiedelmek szerint a fában rejlő életerő átsugárzott a kisgyermekre is.

A zöldág gyakran fordul elő a többi átmeneti rítus szerkezetében is. Például konfirmálás, áldozás, iskolai kicsengetés esetén rendszerint fenyő- vagy nyírfagallyakkal díszítik fel a templomot és az iskolát.

A növényi szimbólumok fontos szerepet töltenek be a székelyföldi lakodalmas szokásokban is. A menyasszony és a vőlegény kapujára Gyimesben és Csíkban napjainkban is fenyőhegyet állítanak. Az esküvői menetben több erdélyi tájegységünkön (pl. Kalotaszegen, Csíkban stb.) rituális süteményekkel speciálisan feldíszített fát hordoznak. A menyasszony búcsúztatásának fontos elemét képezi Csíkban az úgynevezett ágsiratás. A menyasszony hozományát szállító szekeret szintén zöld gallyakkal díszítik fel.

A fiatalon elhunyt legénynek vagy leánynak Erdély nagyon sok vidékén napjainkban is még elkészítik az élet teljességét szimbolizáló lakodalmas ágat. Ez a gyakorlat olyan erős, hogy például Csíkrákoson minden év nagypéntekén még Jézusnak is állítanak zöld fenyőhegyet. Barcasági falvakban a fiatalon elhunyt legénynek fenyőágból készítették el „lakodalmas” zászlóját. A polgárosodás hatására erdélyi településekben szintén zöld fenyőgallyakból és virágokból készítettnek koszorúkat az elhunyt tiszteletére és emlékezetére.

Az emberi élet fordulóján élő szokásokban az élőág a következő rendbe szerveződik:

¹ A varázsvessző szerepét a kincskereső eljárásokban Hegyesi Attila vizsgálta (Üö.: 1999, 2000).

születés	fiatal fenyőfa testvérré fogadása	egészség
konfirmálás	zöldág állítása templomban	életerő
áldozás	zöldág állítása templomban	életerő
iskolai kicsengetés	zöldág állítása iskolában	életerő, szerencse
lakodalom	fenyőhegy a fiatal pár kapuján	életerő, szerencse
	termőág asztalon	termékenység
	fenyőgallyak hozományos szekéren	termékenység
temetés	fenyőhegy fiatal halottnak	idő manipulálása
	koszorú	idő manipulálása

A fenti összefoglaló azt tükrözi, hogy az emberi élet végességével szemben a zöld növényi jelképek voltaképpen a természet ciklikusságát, folyamatosan megújuló erejét szimbolizálják.¹

A zöld növényi jelképek az erdélyi ünnepi szokásokban is fontos szerepet játszanak. Zöld élő ágak felbukkannak a farsangi ünnepkör végén szervezett felvonulások keretében is. Például Háromszéken zöld fenyőgallyakkal és színes szalagokkal díszítették a felvonuló szekereket, melyek ilyenkor mozgó színpaddá változtak, ahol konyhát, köszörős műhelyt, fogászrendelőt alakítottak ki. Szent György napján (április 24.) elsősorban a gazdasági épületekre helyeztek zöld gallyakat abból a célból, hogy távol tartsák nagyállataiktól a gonosz és az ártalmas erőket. A római katolikus közösségekben virágvasárnapján barkát szenteltettek, melyet elsősorban kemény idő és betegség elhárítására használtak fel. A Felvidéken és Dunántúlon ezen a napon került sor az úgynevezett villőzésre és zöldágjárásra. Zoboralján a szokás keretében elkészítettek egy banyának nevezett kiszebábut, amit rendszerint folyóvízbe vetettek vagy elégettek. Utána egy villőnek nevezett fűzfaágot szalagokkal és kifújt tojásokkal feldíszítettek, s azt énekelve behozták a faluba. A gazdasszonyok egy-egy ágat letörtek róla, s „Menjetez férjhez!” szavakkal megveregették a hajadonokat. Marosvásárhely környéki magyar falvakban a lányos házakat húsvétkor ajándékozták meg zöld fenyőgallyakkal. Erdély más vidékein május elsején hajnalban a legények a lányos házak elé feldíszített zöldágakat állítottak. A tavaszi zöld ajándékfák elsősorban a szerelmi vonzódást szimbolizálták, de ugyanakkor egészség- és szépségvarázsló funkcióval is rendelkeztek.² A tavaszi ünnepek sorát lezáró pünkösdi ünnepek idején is felbukkantak zöld növényi szimbólumok. A fiatalok hajdanán Erdélyben is szerveztek olyan énekes-táncos szokásokat, melyek során zöld ágakból készített kapuk

1 Az életfordulókon megjelenő egyéni zöld ágak elsősorban tiszteletadásból eredeztethetők. Franciaországban a XIV. század idején a várurak, céhmesterek, nemes- és kisasszonyok iránti hódolatot szimbolizálták. (Verebélyi 1993. 150.)

2 Verebélyi Kincső kutatásai szerint az antik Rómában tavasszal, március elsején ünnepelték az újév kezdetét, amikor babérágakkal díszítették fel a házak bejáratát szerencse előidézésért és gonosz erők elhárításáért. Az örökzöldnek ez a funkciója létezett a germán, kelta és szláv népeknél is. Később a növényi szimbólum évkezdő jelentése elhalványult, s fokozatosan megerősödtek a tavasz köszöntésével kapcsolatos funkciói. Az egyház még a XII. században is ellenezte a templomok élő növényekkel történő dekorálását. A májusfa alapjelentése az élő zöld növényvel való köszöntés, tisztelgés lehetett. A közösségi májusfák megjelenését elősegítették az évkezdéskor megszervezett tisztségujítások elemei (pl. köszöntések, üdvözlések, falujárások) valamint a tavaszi és a nyári munkák kezdetét reprezentáló rítusok. (Verebélyi 1993. 150.)

alatt haladtak át. A románságnál pünkösdkor zöld gallyakkal és virágokkal feldíszített ökröt kísérték végig a települések utcáin. Szent Iván napján (június 24.) az erdélyi szászok zöld gallyakból és virágokból készítettek koszorút, amit egy függőlegesen felállított rúdra helyeztek. Nagy dicsőségnek számított a legények társadalmában, ha valakinek sikerült a csúszós rúd végén álló koszorúhoz feljutnia. Úrnapján¹ a római katolikusok virágokkal feldíszített zöld lombátrákat készítenek, amelyekben egy-egy kis szentélyt rendeznek be. A körmenet során meglátogatott lombátrakból az ágakat gondosan eltették, majd erős idő vagy villámlás esetén meggyújtották. Az úrnap ágakból az istálló bejáratához is helyeztek párat óvás és termékenységvarázslás céljából. A zöldségeskertben földbeszúrt ágak hiedelmeik szerint megakadályozták, hogy kártékony állatok pusztítsák a káposztát. A zöldágak felbukkannak az őszi szüreti mulatságok keretében is. Rendszerint zöld gallyakkal díszítették a felvonuló szekereket is. Borbála, Katalin és Luca napján nagyon sok faluban élő fáról metszett ágakat vizes edénybe helyeztek, hogy még a tél közepén mesterségesen kirügyeztessék, kivirágoztassák és lombra fakasszák. A második világháború utáni évtizedekben Erdélyben is elterjedt az adventi koszorú. A karácsonyfához hasonlóan elsősorban a német terület felől érkezett és honosodott meg.

A jeles napokon felbukkanó zöldág jelentései a következő rendben szerveződnek:

farsang	idő manipulálása, termékenység
Szent György	gonoszűzés, termékenység
virágvasárnap	gonosz erők, betegség, jégverés elhárítása tavaszköszöntés, termékenység, esővarázslás
húsvét	egészség, termékenység, köszöntés
május elseje	köszöntés, szépség, szerelem, termékenység
pünkösöd	egészség, gonoszűzés
úrnapja	betegség, veszély, kár elhárítása
szüret	termékenység, idő manipulálása
karácsony	idő manipulálása, termékenység, egészség

A fenti példák azt tanúsítják, hogy a zöld növényi szimbólumok gyakran fordulnak elő az erdélyi jeles napi szokásainkban. Segítségükkel elsősorban termékenységet, egészséget és szerencsét idéztek elő, de ugyanakkor az ártalmas, gonosz lényeket is távol tartották.²

A vesszőzés funkciói

A magyar aprószentek napi vesszőzés jelentéseinek feltárását a balkáni népeknél élő szokások (pl. szorkovázás) is elősegíthetik. A románságnál a rituális vesszőzést szilveszter éjszakáján vagy a polgári újév első napján gyakorolták. A szorkovázás időpontja éppen a téli napfordulón ünnepelt karácsony és a január 6-ra eső vízkereszt közötti átmeneti, kritikus időszak felezőpontján található. Egy olyan kiemelt jelentő-

1 Pünkösöd utáni második csütörtökön.

2 Tátrai–Karácsony 1997. 263–277.

ségű időpontban gyakorolják tehát, amikor lehetővé válik a földi ember és az égi, transzcendens szféra közötti kapcsolat megteremtése. Régen nagyobb legények, napjainkban már csak kisebb fiúgyermekek járnak szorkovázni egy mesterségesen kivirágoztatott almafaággal. Újabban pedig színes szalagokkal, papírvirágokkal feldíszített, festett gyümölcsággal vesszőzik meg, érintgetik a felköszöntött háziakat, miközben egy jellegzetes mondókát rebesgetnek, melynek szövege egyértelműen kifejezi a szokás lényegi funkcióját: örök ifjúságot, egészséget, bőséget, termékenységet, gazdagságot kívánnak a meglátogatott és szimbolikus formában megvesszőzött családtagoknak. A köszöntőket régebben kaláccsal, almával, dióval és pénzzel ajándékozták meg. Az utóbbi évtizedekben a szokás kiüresedett, elsősorban adománykérő funkciója élte, s csak a köszöntővers szimbólumai emlékeztetnek hajdani lehetséges funkciójára.¹

A szorkovázás balkáni változatainak formáit és funkcióit Marianne Mesnil és Assia Popova foglalta össze. A kutatók a szorkovázás etimológiájának megfejtésében két álláspontot alakítottak ki. Egyesek a románságnál élő szokás elnevezését kapcsolatba hozzák az orosz szorok (negyven) szóval, mások pedig a bulgár szurov (élő zöldág) kifejezésből eredeztetik. Bulgáriában elsősorban a som (lat. cornus masl), a románságnál inkább az almafa (lat. pyrus malus) ágát helyezték vízbe és egy meleg szobában mesterségesen kivirágoztatták már az ünnep előtt. Nem tartjuk véletlennek, hogy a román népnél éppen almafa ágával történik a vesszőzés. Az almaág a román halottkultusznak is fontos szimbóluma. Egy férfi a temetési menet élén rendszerint két méter hosszú almaágot visz, azt pedig színes szalagokkal, érmekkel és rituális süteményekkel díszítik fel. Az élő gyümölcsfáról metszett ág mesterséges úton történő kirügyeztetésével éppen az idő folyamatát próbálták manipulálni a téli napforduló és a polgári év küszöbén.²

A magyar néphagyomány is ismeri a gyümölcságak mesterséges kivirágoztatásának télen gyakorolt formáit. A lányok Katalin napján (november 25.) kimentek mezítláb a gyümölcsös kertbe, s ott lopva több fáról ágat metszettek. Az ágaknak egy-egy fiú nevét adták, majd utána azokat vízzel töltött edénybe helyezték. Amelyik leggyorsabban kivirágzott, olyan nevű férjet várhatott a hajadon. Hasonló szokáscselekvések éltek Borbála napján (december 4.) is. A gyümölcsfáról metszett ágat vízbe tették, s ha az kivirágzott vagy kizöldült karácsonyig, azt jelentette, hogy a lány hamarosan férjhez fog menni.³

Az egyén lineáris, véges életével szemben a természet élete ciklikus, visszatérő, meg-megújuló. Az ember minden korban lázadt e realitás ellen, s igyekezett saját vágyainak megfelelően manipulálni, mesterségesen átalakítani. A karácsony és a vízkereszt közötti átmeneti periódusban a mesterségesen kivirágoztatott ág segítségével voltaképpen átmetszette, megszakította a vegetáció természetes folyamatát, s

1 Bírlea 1981. 281–283.

2 Mesnil–Popova 1997. 272–297.

3 Tátrai–Karácsony 1997. 158–159., 170–171.

ezáltal rést nyitott a jövő felé, melyet ki akart fürkészni, saját céljainak megfelelően próbált befolyásolni.¹

A dolgozat elején bemutatott kászoni vesszőzés alapjelentése is hasonló a balkáni formákhoz. Az aprószentek napján gyakorolt székelyföldi szokás központi tárgyi szimbóluma az élő fáról vágott, színes szalagokkal, speciális tárgyakkal feldíszített ág. A legények vesszőzéskor mágikus úton átvitték az élő fában rejlő csodálatos életerőt a felköszöntött, megérintett személyekre is. Kászonban napjainkban is a vesszőt fallikus, férfi szimbólumnak tekintik, éppen ezért a szokáscselekvésnek ma is eleven az a jelentése, hogy segítségével voltaképpen termékenységet idéznek elő a megérintett lánynak.

A dolgozat elején bemutatott kászoni vesszőzés alapjelentése is hasonló a balkáni formákhoz. Az aprószentek napján gyakorolt székelyföldi szokás központi tárgyi szimbóluma az élő fáról vágott, színes szalagokkal, speciális tárgyakkal feldíszített ág. A legények vesszőzéskor mágikus úton átvitték az élő fában rejlő csodálatos életerőt a felköszöntött, megérintett személyekre is. Kászonban napjainkban is a vesszőt fallikus, férfi szimbólumnak tekintik, éppen ezért a szokáscselekvésnek ma is eleven az a jelentése, hogy segítségével voltaképpen termékenységet idéznek elő a megérintett lánynak.

A kászoni emberek a vesszőzésnek ma is ismerik ezt a mágikus világszemléleten alapuló jelentését. Hiedelmeik szerint, az a leány, akit egy ilyen szent időben – aprószentek napján hajnalban – a legények megvesszőznek, a következő évben termékeny, egészséges és szép lesz.

A második világháborút követő évtizedekben a szokásnak fokozatosan megerősödtek a nemzeti és az etnikai azonosságtudatot reprezentáló funkciói. Az idősebbek emlékezete szerint a szokás jóval egyszerűbb formában élt 1945-ig. A totalitárius hatalom erőszakos eszközök segítségével gyökeresen át akarta alakítani a romániai magyarság világképét és ünneprendjét. A kommunista propagandagépezet betiltotta a vallásos jellegű népszokásokat: pl. a karácsonyi betlehemezést, a húsvéti határkerülést, búcsús processziókat stb. Az új hatalom a kászoni naptári ünneprendből kitiltotta a Jézus születéstörténetét dramatikus eszközökkel megjelenítő, népszerű betlehemes játékot.

A kászoni karácsony legszínesebb szokásának (betlehemezés) kiesése azonban nem eredményezte az ünnepkör teljes széthullását, mivel a viszonylag elzárt székely faluközösség a totalitárius diktatúra idején is képes volt jellegzetes rítusszövegekből, énekekből, cselekvésekből, tárgyi jelképekből egy sajátosan tagolt szokást tovább építeni és éltetni. A második világháború utáni évtizedekben a december 28-án gyakorolt vesszőzés fokozatosan átvette a betlehemes színjáték számos dramatikus elemét, s új rítusszövegek², tárgyi elemek³ épültek be a szerkezetébe. Ezáltal az eredetileg is laikusabb színezetű szokás (vesszőzés) továbbra is biztosítani tudta a

1 Keszeg 1992. 35–36.

2 Énekek, mondókák.

3 Például a király szalagjai.

hajdani kászoni karácsony ünnepi pompáját, hatékonyan formálni tudta a székely faluközösség jövőképét és tudatát.

Irodalom

- Apor Péter
197 Metamorphosis Transylvaniae. Bukarest
- Barabás László
1998 Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások. Marosvásárhely
- Bîrlea Ovidiu
1981 Folclorul românesc I. București
- Dömötör Tekla
1972 Magyar népszokások. Budapest
1979 Naptári ünnepek – népi színjátszás. Budapest
1981 A magyar nép hiedelemvilága. Budapest
- Hegyeli Attila
1999 A varázsvessző I. Művelődés LII. évf. 5. 11–14.
2000 A varázsvessző II. Művelődés LIII. évf. 2. 23–24.
- Imreh István
1983 A törvényhozó székely falu. Bukarest
- Keszeg Vilmos
1992 A növények és az idő. In: Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője 1–2. sz. Kolozsvár. 35–36.
- Makkai Endre – Nagy Ödön
1939 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. Erdélyi Tudományos Füzetek 103. sz. Kolozsvár
- Markel, Hanni
1969 Cu privire la ancheta lui W. Mannhardt (1865). Răspunsurile de la sașii din Ardeal. In: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965–1967. Cluj. 411–436.
- MNL
1977–1982 Magyar Néprajzi Lexikon I–V. Budapest
- Mesnil, Marianne (szerk.)
1990 Les Plantes et les Saisons. Calendriers et Représentations. Montpellier
- Mesnil, Marianne – Popova, Assia
1990 Survaca-sorcova: le parler cru de la baguette. Un rituel du Nouvel An dans les Balkans. In: Mesnil Marianne (szerk.): Les Plantes et les Saisons. Montpellier. 95–130.
1997 Survacka/Sorcova: Limba „crudă” a nuielușei. In.: Etnologul, între șarpe și balaur. Eseuri de mitologie balcanică. București. 272–297.
- Mirk László
1996 Aprószentekeltünk. Kistestvér. Csíksomlyói Értesítő VIII. évf. /1996. december 12./ 4.sz. 6.
- Németh Imre
1966 Szokás – forgatókönyv – szerep. Valóság IX. évf. 10.sz. 50–58.
1971 Néprajzi és szociológiai módszerek a szokáskutatásban. In: Népi Kultúra – Népi Társadalom V–VI. Budapest. 13–24.
- Niedermüller Péter
1977

- A vesszőzés és analóg népszokások szemiotikai elemzése. In: A Népművelési Intézet Kutatási Osztálya. Voigt Vilmos, Szépe György, Szerdahelyi István (szerk.): A társadalom jelei. Szemiotikai tanulmányok. Budapest. 150–163.
- 1981 A szokáskutatás szemiotikai aspektusai. In: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 9. sz. Budapest. 177–200.
- Pozsony Ferenc
1984 Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák. Bukarest
- Radó Poliárp
1943 Az aprószentekelés s a magyar liturgiátörténet. Theológia X. évf. 257–260.
- Salamon Anikó
1979 Egy büntető rítus jelentései. TETT 3.sz. 23–25.
1981 Életbe játszott hagyomány. Egy rítus jelhasználata. Korunk XL. évf. 1.sz. 21–27.
- Schullerus, Pauline
1923 Pflanzen in Galube und Brauch der Siebenbürger Sachsen. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. Hermannstadt. 78–104.
- Seres András
1984 Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Bukarest
- Székely László
1997 Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza. Budapest
- Tárkány Szücs Ernő
1981 Magyar jogi népszokások. Budapest
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika
1997 Jeles napok, ünnepi szokások. Budapest
- Vasas Samu–Salamon Anikó
1986 Kalotaszegi ünnepek. Budapest
- Verebélyi Kincső
1993 Májusfa, zöld ág. In: A hagyomány képei. Folklor és Etnográfia 74. Debrecen, 147-152.